

Αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος: Ένας άλλος Μέγας

/ [Ιστορία - Εθνικά Θέματα](#)

«Η μετριοπάθεια αποτελεί προσόν μόνον εάν ο αντίπαλος γνωρίζει πως έχεις και άλλες επιλογές».

Το γνωστό αυτό απόφθεγμα του Χένρυ Κίσινγκερ περιγράφει απολύτως την τραγική κατάσταση τού τελευταίου Αυτοκράτορα τού Βυζαντίου Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, λίγους μήνες πριν την τελική επίθεση των Οθωμανών στα τείχη της Κωνσταντινουπόλεως με τελική κατάληξη την άλωσή της.

Στο πρόσωπο τού τελευταίου Αυτοκράτορα τού Βυζαντίου συμπυκνώνεται όλη η αντίφαση και η τραγωδία των ανθρωπίνων πραγμάτων. Ο τελευταίος Ορθόδοξος Χριστιανός Αυτοκράτορας βίωσε με τρόπο τραγικό την σύγκρουση τής πολιτικής και τής πνευματικής του ιδιότητας, ενώ παράλληλα κλήθηκε να διαχειριστεί την πλήρη απαξίωση τού κάποτε ένδοξου τίτλου του.

Όσο η Βυζαντινή Αυτοκρατορία ήταν ακμαία και ικανή να συντηρηθεί με δικές της δυνάμεις, οικονομικές και στρατιωτικές, ήταν αυτονόητο πώς ο Αυτοκράτορας

αποτελούσε συγχρόνως, κεφαλή του κράτους και κύριο πυλώνα υπεράσπισης της Εκκλησίας. Είναι οι εποχές εκείνες, στις οποίες, θρίαμβος του κράτους σημαίνει θρίαμβος της Εκκλησίας. Τρανή απόδειξη του γεγονότος αυτού αποτελεί ο χαρακτηρισμός «Μέγας». Στην περίπτωση των τριών Αυτοκρατόρων, Κωνσταντίνου, Θεοδοσίου και Ιουστινιανού, η απόδοση του τίτλου «Μέγας» αποδίδεται αναμφίβολα, τόσο από πολιτικής όσο και από Χριστιανικής οπτικής γωνίας: Ο Μέγας Κωνσταντίνος βγάζει τον Χριστιανισμό από τις κατακόμβες, ο Μέγας Θεοδόσιος ανακηρύσσει τον Χριστιανισμό επίσημη θρησκεία του Βυζαντινού κράτους και ο Μέγας Ιουστινιανός εδραιώνει την πεποίθηση, εκφρασμένη ως κρατική ιδεολογία, πώς, Ορθοδοξία και κράτος είναι ενωμένα και ανίκητα.

Στον μεγάλο πειρασμό, η Εκκλησία να αφεθεί σε μία θριαμβολογία και να ταυτιστεί με την κρατική εξουσία, διεκδικώντας και εκείνη μερίδιο κοσμικής δυνάμεως, εγέρθηκαν ισχυρές αντιστάσεις. Κυριότερη υπήρξε το κίνημα του μοναχισμού, το οποίο διαχρονικά παρέμεινε ως υπενθύμιση της προτεραιότητας των πνευματικών κριτηρίων απέναντι στα κοσμικά. Συγχρόνως, ο κίνδυνος των αιρέσεων έγινε η αιτία να αναπτυχθεί η θεολογική σκέψη αλλά και ολόκληρη η Εκκλησία να μην αδρανήσει και να παραμείνει, πνευματικά και θεολογικά, ετοιμοπόλεμη, κάτι που είχε άμεση επίδραση στο ήθος και στη λατρεία της. Προκειμένου μάλιστα να εξισορροπήσει τα κοσμικά με τα πνευματικά κριτήρια, εντόπισε τρεις μορφές, στις οποίες απέδωσε τον χαρακτηρισμό Μέγας βάσει καθαρά πνευματικών κριτηρίων. Ο Μέγας Αντώνιος είναι ο απλός και αμόρφωτος εκείνος άνθρωπος, ο γυμνός από κάθε είδους εξουσία και κύρος, ο οποίος όμως γίνεται ο θεμελιωτής της ασκητικής ζωής. Ο Μέγας Αθανάσιος, πλήρης μοναστικών αρετών και αυτός, είναι ο μεγάλος θεολόγος που κρατά ανόθευτη την Ορθόδοξη πίστη. Ο Μέγας Βασίλειος, μοναχός και ο ίδιος, είναι εκείνος που γεφυρώνει την αρχαιοελληνική σκέψη με τη Χριστιανική θεολογία και βάζει τις βάσεις της κοινοβιακής ζωής ως μιας προτάσεως εναλλακτικής κοινωνίας η οποία δεν θαμπώνεται από τον θρίαμβο των καιρών αλλά δείχνει προς τα έσχατα.

Το πέραςμα των αιώνων έδειξε πώς τα κοσμικά και τα πνευματικά πράγματα κινούνται σε διαφορετικές τροχιές. Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία, ακόμη και με ξεκάθαρη την Χριστιανική της ταυτότητα, ήταν μοιραίο να εμπλακεί στις μεθόδους, τις πρακτικές και τους συμβιβασμούς που παρουσιάζει διαχρονικά η κοσμική εξουσία. Ήταν επίσης μοιραίο να υποστεί τις επιπτώσεις της φθοράς του χρόνου και να οδεύει διαρκώς προς το κλείσιμο του κύκλου της. Ακόμη και στα μάτια των πιο απλών πιστών, όσο ο καιρός πέραγε, γινόταν περισσότερο φανερό πώς το νόημα και η ουσία της πνευματικής ζωής έπρεπε να αναζητηθεί σε πολύ ευρύτερους ορίζοντες από εκείνους που θέτει η εκάστοτε εξουσία. Αιώνα με τον αιώνα, οι αντιφάσεις και οι εντάσεις συμπίεσης κράτους και Εκκλησίας ήταν

μοιραίο να γίνονται εντονότερες. Στην Δύση, η Χριστιανοσύνη απάντησε στις αντιφάσεις αυτές επιλέγοντας να νομιμοποιηθεί και ως πολιτική οντότητα, ιδρύοντας το παπικό κράτος. Στον πειρασμό αυτό δεν υπέκυψε η Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία, επιλέγοντας να αναζητήσει την ακμή στην τέχνη, την παιδεία, τη λατρεία και την πνευματική πρόοδο, είτε μέσα στα μοναστήρια είτε στην καθημερινότητα των πόλεων και της υπαίθρου. Ενώ η Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία συρρικνώνεται, η Ορθόδοξη Εκκλησία ακολουθεί την δική της διαδρομή, με βασική επιδίωξη να μην χαθεί το όραμα των εσχάτων εξαιτίας της παρακμής των παρόντων.

Όλος αυτός ο αγώνας, όλη αυτή η προσπάθεια, αποδεικνύονται περίτρανα στους Παλαιολόγειους χρόνους. Λες και έπρεπε να φτάσει πρώτα η Βυζαντινή Αυτοκρατορία στην έσχατη συρρίκνωση για να εκφραστεί, ιδιαίτερα στην τέχνη, ένας κορυφαίος συνδυασμός κάλλους, τεχνικής και Ορθοδόξου ταπεινόφρονος ήθους.

Η οδύνη του διχασμού, ανάμεσα στα εγκόσμια που φθίνουν και στα αιώνια, που ετοιμάζονται να αναζητήσουν άλλο όχημα για να συνεχίσουν την πορεία τους μέσα στην ιστορία συμπυκνώνεται στο πρόσωπο του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου, του τελευταίου Αυτοκράτορα του Βυζαντίου.

Εδώ, στην ίδια πόλη, την Βασιλεύουσα, ο πρώτος Κωνσταντίνος της Χριστιανικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας ταύτιζε τον θρίαμβο με την συνύπαρξη κράτους και Χριστιανικής πίστης. Εδώ, στην ίδια πόλη, ο τελευταίος Κωνσταντίνος, είναι υποχρεωμένος να διαρρήξει τον δεσμό αυτό, προκειμένου να διασώσει τα υπολείμματα μιας Αυτοκρατορίας. Η αναζήτηση συμμαχιών με τους Λατίνους με κόστος τον κίνδυνο αφομοίωσης της Ανατολικής Εκκλησίας από τη Δυτική, αποτελούσε λύση πολιτική, αλλά συγχρόνως και καταστροφή πνευματική. Η ιστορία πλέον έχει γυρίσει ανάποδα και οι παλαιότεροι οραματισμοί για αιώνια συμπόρευση κράτους και πίστης καταρρέουν οριστικά. Ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος υφίσταται την τραγική του μοίρα, να μην μπορεί πια να ανταποκριθεί στον ρόλο του, όχι γιατί δεν είναι άξιος αλλά διότι κόσμος και Εκκλησία έλκονται πλέον προς διαφορετικές κατευθύνσεις. Μεταξύ των δύο, ο τελευταίος Αυτοκράτορας κρατώντας με το ένα χέρι τον κόσμο και με το άλλο την Εκκλησία, πασκίζει να διασώσει αυτόν τον υπέρτατο δεσμό. Οι αντίρροπες δυνάμεις όμως υπερβαίνουν τις ανθρώπινες αντοχές και ο ίδιος είναι καταδικασμένος να δει την ψυχή του να διαμελίζεται από τα τρομερά διλήμματα. Η φιλοπατρία του και το υψηλότατο αίσθημα καθήκοντος τον υποχρεώνουν να ταπεινώνεται ενώπιον των Χριστιανών της Δύσης, εκλιπαρώντας μία ελάχιστη βοήθεια και προσφέροντας ως αντάλλαγμα τα τελευταία απομεινάρια Βυζαντινού εδάφους. Από την άλλη, η

βαθύτατη προσήλωση του στην Ορθόδοξη πίστη τον κρατά ανεκτικό και απολύτως σιωπηλό προς τους ανθενωτικούς της Βασιλεύουσας, όπως ο Γεννάδιος Σχολάριος και ο Νοταράς, οι οποίοι τον καθυβρίζουν και τον καταριούνται.

Είναι βέβαιον πως, ο διχασμός του λαού της Βασιλεύουσας αντικατοπτρίζει τον δικό του υπαρξιακό διχασμό. Είναι αρκούντως ευφυής για να αντιληφθεί πως η Πόλη είναι καταδικασμένη και πώς στα χέρια του βρίσκεται ο επίλογος μιας θαυμαστής υπερχιλιετούς ιστορίας, η οποία δεν είναι δυνατόν να τελειώσει με μία ταπεινωτική συνθηκολόγηση. Συνεπώς, αγώνας μέχρις εσχάτων. Είναι όμως και αρκούντως ευφυής για να αντιλαμβάνεται πως το συμφέρον της Εκκλησίας αλλά και της Πόλεως περνούσε μέσα από την συνθηκολόγηση. Στο ενδεχόμενο αυτό, είναι βέβαιον πώς η συνέχιση της Ορθόδοξης Εκκλησίας ως θεσμού, θα συνεχιζόταν με πολύ ευνοϊκότερους όρους, έχοντας έδρα μία Κωνσταντινούπολη που, τουλάχιστον, θα είχε γλιτώσει την ολοκληρωτική καταστροφή. Όλες αυτές οι σκέψεις και τα ενδεχόμενα δεν αποτελούν παρά μία μικρή μόνον γεύση των διλημμάτων που σαν κύματα έσπαζαν το ένα πάνω στο άλλο μες στην ψυχή τού Κωνσταντίνου. Και πόσα ακόμα δεν γνωρίζουμε!

Αυτό που γνωρίζουμε είναι οι αποφάσεις του. Ο αυτοκράτορας βαδίζει προς την βέβαιη θυσία, χωρίς να φαίνεται από τον λόγο και τη συμπεριφορά του η παραμικρότερη αμφιβολία. Η αποστροφή της απαντήσης του στην τελευταία πρόταση του Μωάμεθ για παράδοση- «Τὸ δὲ τὴν πόλιν σοι δοῦναι, οὐτ' ἐμόν ἐστιν οὐτ' ἄλλου τῶν κατοικούντων ἐν ταύτῃ· κοινῇ γὰρ γνώμῃ πάντες αὐτοπροαιρέτως ἀποθανοῦμεν καὶ οὐ φεισόμεθα τῆς ζωῆς ἡμῶν» – τα λέει όλα.

Το τέλος του είναι όντως μαρτυρικό, όχι μόνον βάσει των συνθηκών του θανάτου του αλλά και βάσει της μαρτυρίας που δίνει η θυσία του. Με την πτώση, του ο τελευταίος Αυτοκράτορας αρνείται κάθε διάλογο με τη βαρβαρότητα, ενώ συγχρόνως δείχνει τον δρόμο της αέναης σύγκρουσης του κάλους με το σκότος.

Όσο για τις κινήσεις του για προσέγγιση Ανατολικής και Δυτικής Εκκλησίας τα διδάγματα είναι πολλαπλά. Το πρώτο είναι πως, η απόλυτη ταύτιση πολιτικών και εκκλησιαστικών πραγμάτων οδηγούν πάντα σε σύγχυση κριτηρίων αλλά και συμπεριφοράς. Είναι αδύνατον, με αμιγώς πνευματικά κριτήρια να κριθούν πολιτικές πράξεις. Το ίδιο όμως αδύνατον είναι να προσεγγίζονται πνευματικές και εκκλησιαστικές υποθέσεις με κριτήριο πολιτικό. Τα γεγονότα, τα σχετιζόμενα με την Άλωση θα θυμίζουν πάντα την ανάγκη μεγάλης προσοχής και μεγάλης διάκρισης στις σχέσεις κράτους και Εκκλησίας. Ένα δεύτερο δίδαγμα είναι πως μπροστά στα τείχη της Κωνσταντινούπολης η ιστορία έδωσε στην Χριστιανοσύνη Ανατολής και Δύσης μία μεγάλη ευκαιρία να αναζητήσουν τις κοινές τους ρίζες και να αναστοχαστούν το κοινό τους όραμα και την κοινή τους αποστολή μέσα σε

έναν κόσμο βαρβαρότητας και φρίκης. Το βέβαιον είναι πως, μία ενωμένη χριστιανοσύνη θα είχε γίνει ανάχωμα, όχι μόνον σε αυτή την εισβολή αλλά και σε πολλές παρόμοιες που ακολούθησαν και πού φτάνουν μέχρι τις μέρες μας με διαφορετικούς τρόπους και διαφορετικές μορφές.

Όσο για τον τελευταίο Αυτοκράτορα, τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, η ιστορία, πολιτική και εκκλησιαστική, δεν του επεφύλαξε τον τίτλο «Μέγας». Όντως, πολιτικά και στρατιωτικά είναι ένας ηττημένος. (Ηττημένος βέβαια είναι και ο Λεωνίδας στις Θερμοπύλες). Με αμιγώς εκκλησιαστικά κριτήρια να μπορεί να θεωρηθεί ως κάποιος που συμβιβάστηκε. Σε επίπεδο όμως ήθους, ψυχικής οδύνης, αλλά και ψυχικού μεγαλείου, ο όρος «Μέγας» ίσως να μην αξίζει σε κανέναν από τους προκατόχους του περισσότερο από όσο σε εκείνον. Η ιστορία του Ανατολικού Ρωμαϊκού Χριστιανικού κράτους αξιώθηκε να έχει ως τελευταίο Αυτοκράτορα έναν άνθρωπο, όπως λέει ο Κριτόβουλος, άρτιο σε όλα, εργάτη αρετών, κάτοχον Παιδείας υψηλότατης, ηγέτη κορυφαίας πολιτικής διορατικότητας, ηγεμόνα ικανότατο να συνομιλεί, έτοιμο να ακούει, πρόθυμο να συμβουλεύει, ταπεινόφρονα να συμβουλεύεται, μεγαλόψυχο να συγχωρεί, καρτερικό να αντέχει και κυρίως άνδρα έτοιμο, ανά πάσα στιγμή, να προσφέρει ολόκληρο τον εαυτό του, ακόμη και την ίδια του τη ζωή, στο βωμό του καθήκοντος.

Η αυστηρή και λεπτομερής ιστορία, που για κανέναν Αυτοκράτορα δεν κράτησε κρυφό ακόμη και το παραμικρότερο γεγονός της προσωπικής του ζωής, δεν έχει τίποτε απολύτως να προσάψει στον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο. Για την Βυζαντινή Αυτοκρατορία, η θυσία του αποτελεί το μαρτυρικό φωτοστέφανο και την κατακλείδα μιας πορείας που τίμησε το ανθρώπινο είδος σε όλη την έκταση της παγκόσμιας ιστορίας. Ο Παναγιώτης Κανελλόπουλος, στο υπέροχο βιβλίο του «Γεννήθηκα το 1402», συγκρίνει τον Παλαιολόγο με τον Λεωνίδα στις Θερμοπύλες και επισημαίνει πως, η θυσία του Κωνσταντίνου στην Πύλη τού Αγίου Ρωμανού είναι ανώτερη, καθώς, όπως λέει, ο Λεωνίδας δεν είχε οδό διαφυγής και η τυχόν συνθηκολόγηση του θα ήταν η αιτία να ζήσει ως ένας ασήμαντος και θλιβερός κατατρεγμένος. Τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο όμως κανείς δεν θα τον κατηγορούσε και μάλιστα, η τυχόν συνθηκολόγηση του μπορεί και να είχε θετικά αποτελέσματα, πολιτικά και εκκλησιαστικά, σε βάθος χρόνου.

Περίτρανα όμως αποδείχτηκε πως, ιστορικά, τίποτα δεν υπήρξε πιο αποτελεσματικό από την θυσία του, μία θυσία που κράτησε ένα γένος ζωντανό για 400 χρόνια και του έδωσε ξανά τη δύναμη να αγωνιστεί να σταθεί στα πόδια του, μη θέλοντας να αφήσει αδικαίωτη τη θυσία της 29ης Μαΐου τού 1453.

Πηγή: pemtousia.gr